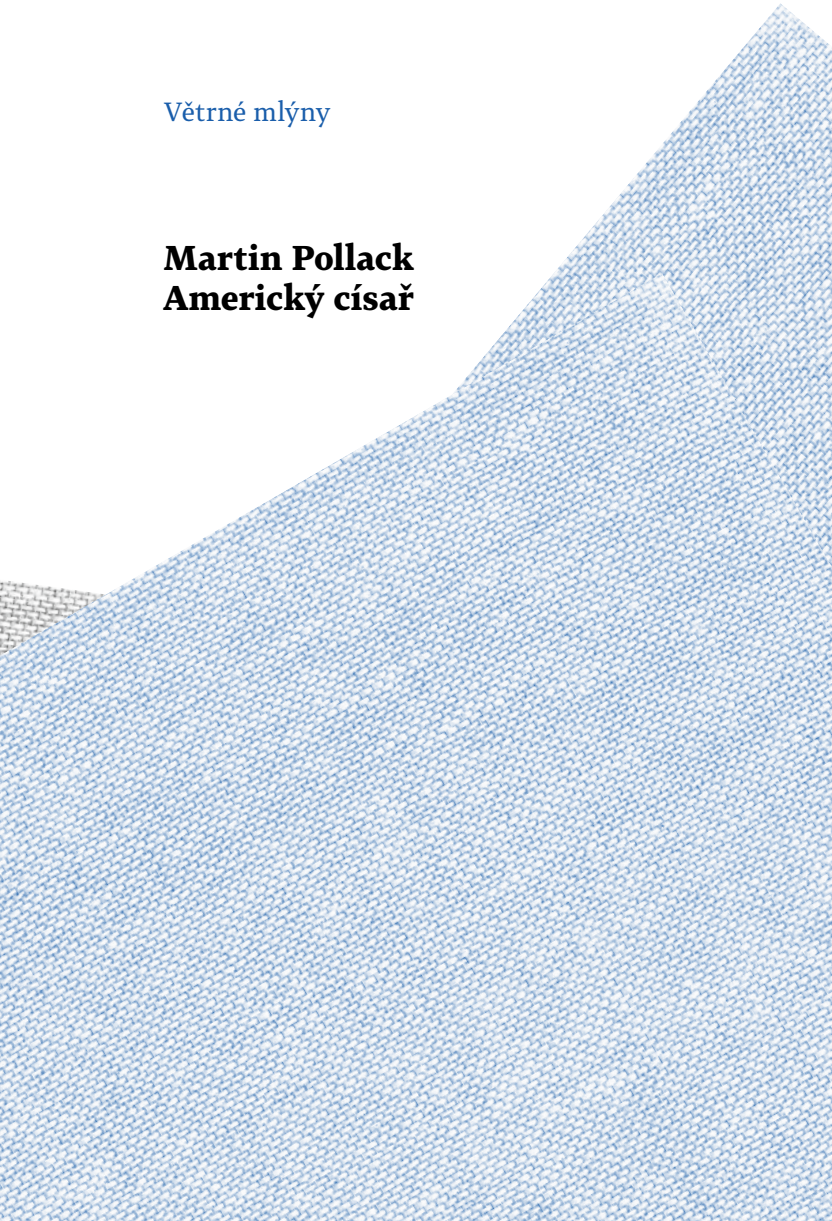
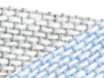

Větrné mlýny

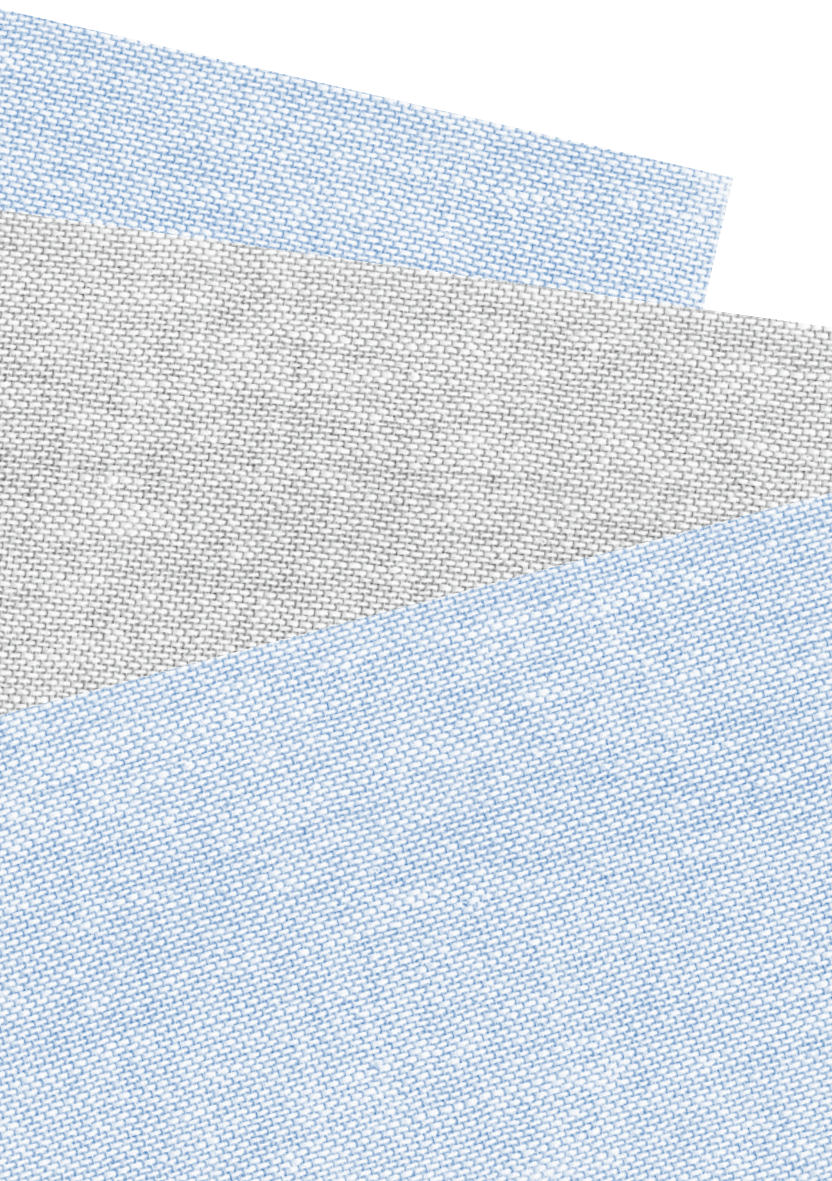
Martin Pollack
Americký císař

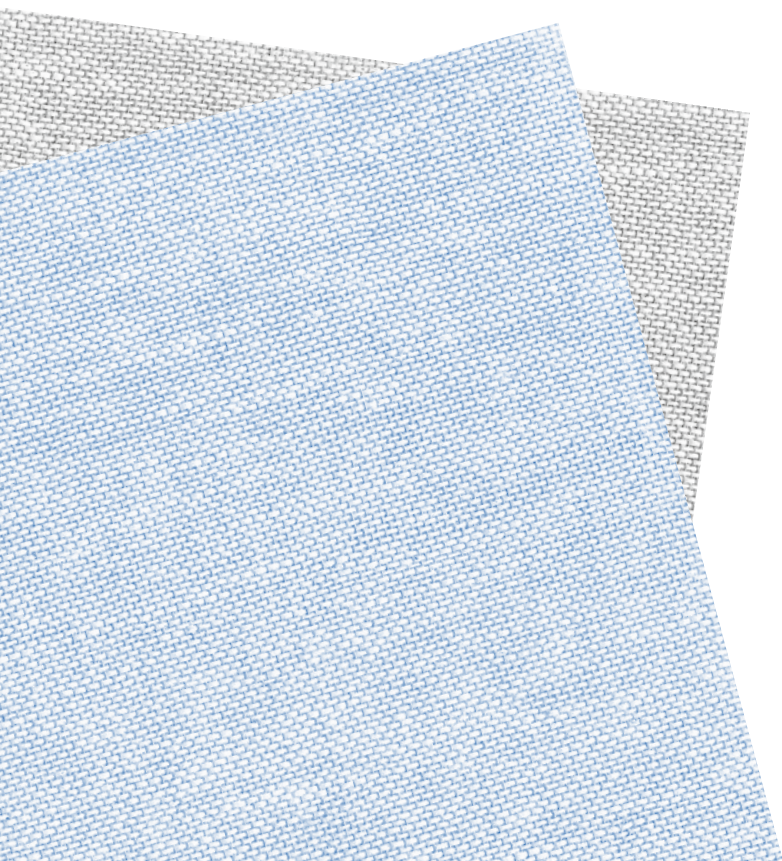
Větrné mlýny

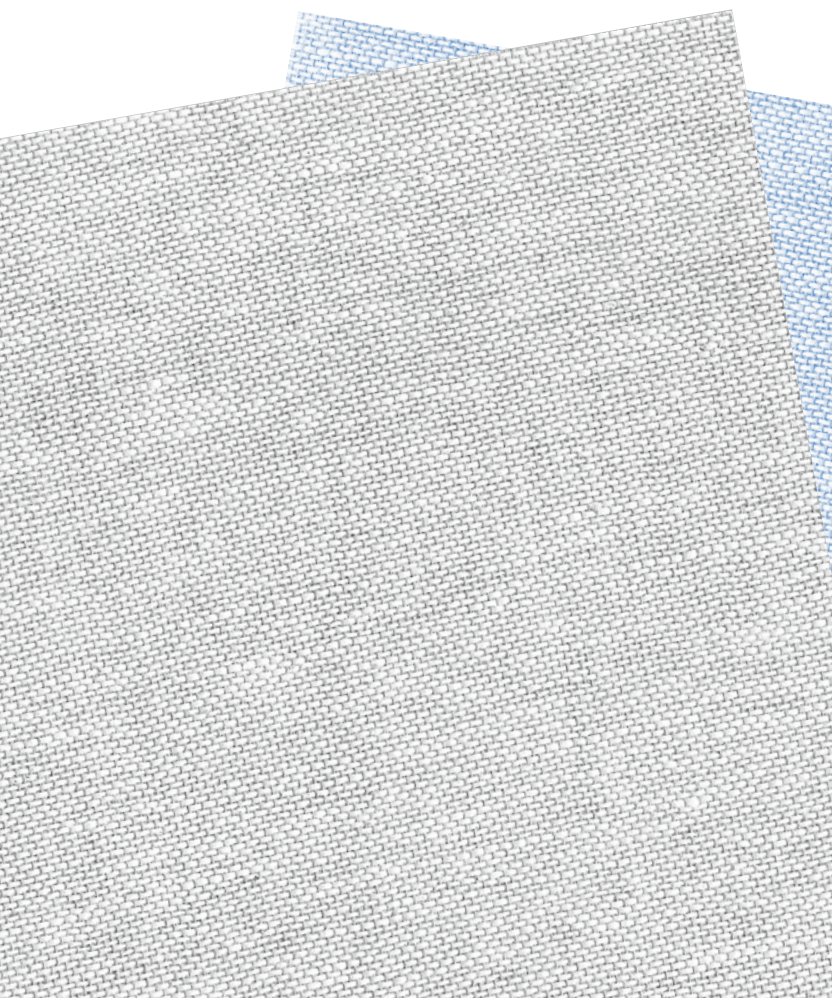

Martin Pollack
Americký císař

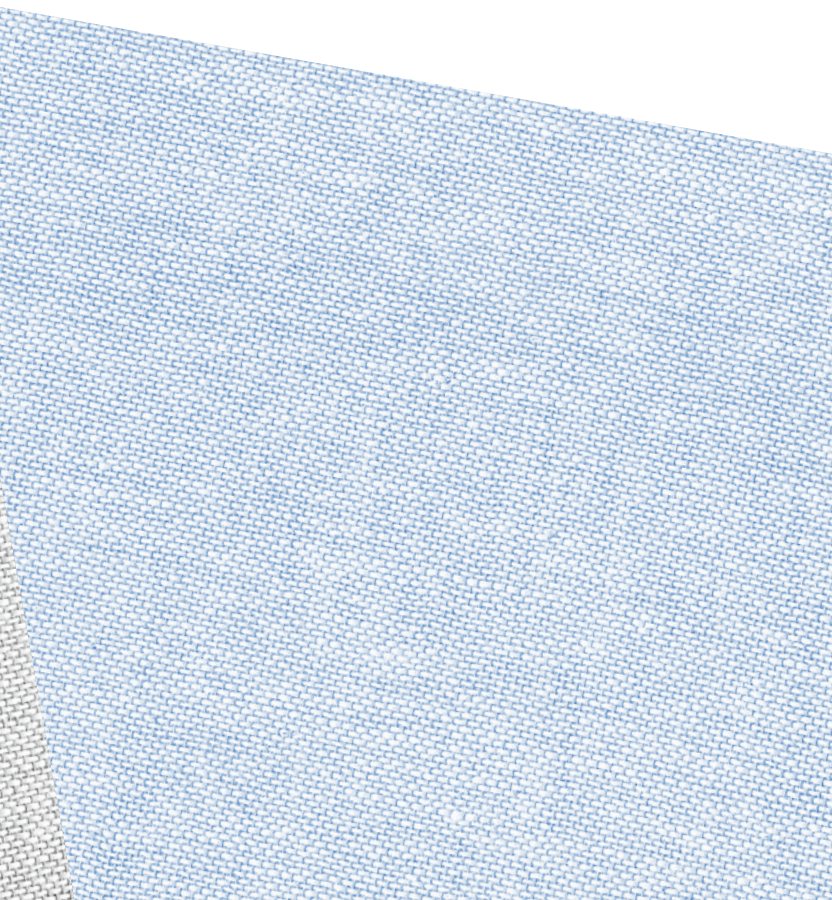

Martin Pollack
Americký císař

Masové vystěhovalectví z Haliče

The translation was kindly supported by
the Fund for Central & East European Book Projects, Amsterdam.

Tento projekt byl realizován za finanční podpory Evropské unie.
Za obsah publikací (sdělení) odpovídá výlučně autor.
Publikace (sdělení) nereprezentují názory Evropské komise
a Evropská komise neodpovídá za použití informací, jež jsou jejich obsahem.

Knihy vychází s podporou Ministerstva kultury České republiky.

Publikace vznikla v rámci projektu MOVE
podporovaného programem Grundtvig Learning Partnership.

© Paul Zsolnay Verlag Wien 2010

© Martin Pollack, 2014

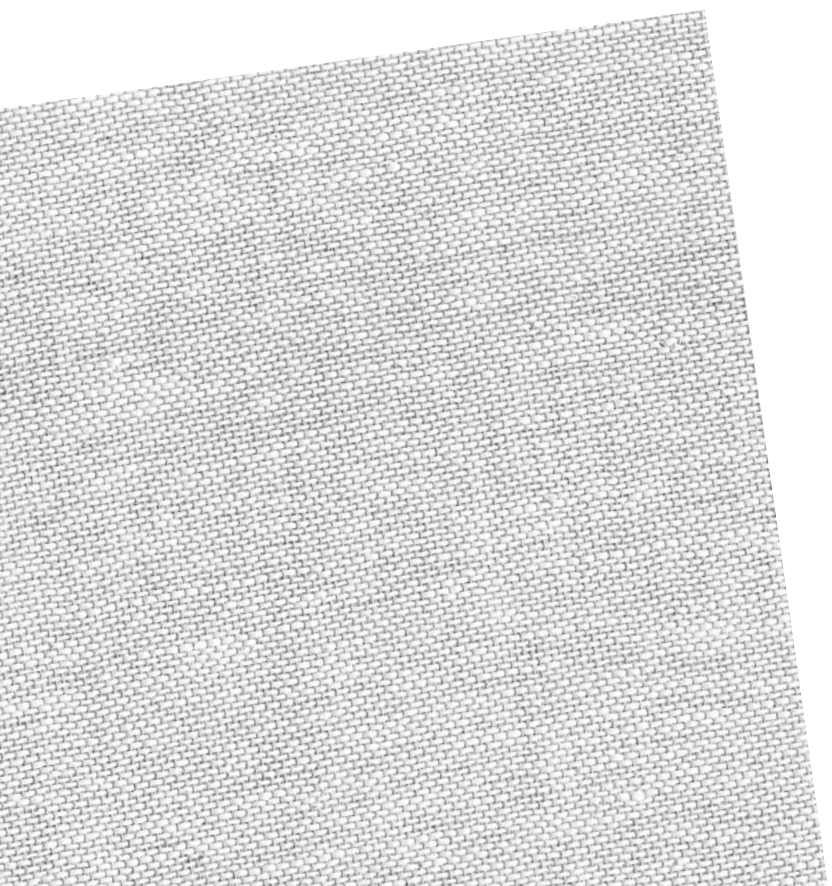
Translation © Tereza Semotamová, 2014

© Větrné mlýny, 2014

ISBN 978-80-7443-124-1

Překlad Tereza Semotamová

Lákavý život v cizině

Dne 27. března 1888 četnická hlídka ve Starých Stawech, malé osadě v západní Haliči, dopadne čtyři slovenské muže. Staré Stawy se nacházejí nedaleko Osvětimi, několik kilometrů od pruské hranice. Slováci jdou pěšky. Nejdříve na všechny položené otázky mlčí a dělají, jako by polsky nerozuměli ani slovo. Jen krčí rameny a vrtí hlavami. Teprve až jeden z četníků nejmladšímu z nich, vlastně ještě dítěti, ušetří pár štulců, kápnou božskou. Říkají, že pocházejí z Uher, ze spišské vísky Brutovce, a chtějí se vystěhovat do Ameriky. Protože kromě tohoto chabého vysvětlení mohou dohromady předložit jen pár zlatých, jsou eskortováni do Starých Stawů a tam předáni starostovi obce.

Ten jim pak měl vydat postrkový list a nechat je dopravit zpátky do místa bydliště. Než ale úřady mohly začít jednat a postarat se o odvoz chudých

„hnanců“, jak se těmto nešťastníkům úřední han-týrkou říká, vezmou Mathias Komara (30), Pál Popovic (18), Jan Virosztek (16) a Jakob Komara (14) do zaječích. Okamžitě je zahájeno pátrání, které však není úspěšné. Zadržení a následný útěk čtyř mladých Slováků vyvolá horečné aktivity a obsáh-lou korespondenci mezi haličskými a uherskými úřady. Jako by nešlo o obyčejné vystěhovalce, ale o nebezpečné zločince, kteří bezpodmínečně musí za mříže.

Starosta obce Staré Stawy událost nejdříve na-hlásí nadřízenému správnímu orgánu, kterým je okresní hejtmanství v Białe. Slováci po sobě neza-nechali vůbec nic, až na tři zlaté, které četník sebral nejstaršímu z této čtveřice, ostatní byli bez peněz. Žádná zavazadla u sebe neměli, jen dřevěný kufr za-mčený visacím zámkem a pár ranců. S těmi i utekli. O tom ale v hlášení starosty nic nenajdeme, nej-spíš se obával, aby nebyl nařčen z nedbalosti. Při-nejmenším jim měl zavazadla odebrat a uschovat.

O měsíc později se okresní hejtman z Białe pí-semně obrací na ctihodný stoličný soud města Le-voča s dotazem, zda tato čtyři neznámá individua již dorazila do svého rodiště. V tomto úředním psaní je použito oficiální uherské jméno vísky, Brutócz. Mimoto uherské úřady žádá, aby osvětlily, kdo

Mathiasovi Komarovi a jeho doprovodu pomohl dostat se z Brutócze až k pruské hranici. Nezkušení vesničané by totiž sotva dorazili tak daleko.

Haličské úřady z napomáhání podezírají zástupce hamburské emigrační agentury v Osvětimi, jistého Simona Herze. Slováky k vystěhování nejspíš nalákal proto, aby jim prodal jízdenky na loď do Ameriky. Možná, že Herz čtveřici mladíků při útěku ze Starých Stawů někde potkal a pod rouškou tmy jim pomohl dostat se až do Pruska. Z pohraniční stanice Mysłówice je pak už snadné nastoupit na vlak do Berlína a odtamtud pokračovat v cestě do Hamburku nebo Brém, dvou velkými německými vystěhovaleckými přístavů.

Stoliční soudce v Levoči pověřil vyšetřováním celého případu starostu obce Brutovce. Má příbuzné vystěhovalců podrobit výslechu. Dovídá se od nich, že až k pruské hranici slovenské chlapce zavezl spišský vozka. Tam je ale zatkla c. k. četnická hlídka, která Mathiasovi Komarovi zabavila jeho pět zlatých. Dva zlaťáky mu četníci vrátili, tři byly odevzdány obci. To jsou ty tři zlaté, které později byly poslány okresnímu hejtmanství do Białe. Potud se všechno zdá být v pořádku.

„Více toho není známo, bylo pouze zjištěno, že všichni výše zmínění jsou nyní v Americe.

Na pruské hranici si tyto osoby údajně převzal jistý pan Simon Herz a přes hranici je převezl vozem,“ píše se v protokolu závěrem.

Výpověď, zdá se, podezření vznesené vůči vyštěhovaleckému agentovi potvrdila. Otázkou je: Jak se se Slováky seznámil? Vyzvedl je ve Starých Stawech? A jak se dozvěděl o jejich zatčení?

Tyto otázky zůstávají nevyjasněné. Každopádně panuje jisté podezření, že Simon Herz z Osvětimi disponuje nápadně dobrými konexemi s jistými úřady. Pod záznamem výslechu příbuzných figurují tato jména: Komara Maria, manželka Komary Mathiase, Virosztek Maria, matka Viroszteka Johanna, Komara Maria, matka Komary Jakoba, a Popovic Johann, otec Popovice Paula. Jen žena Mathiase Komary je podepsaná vlastnoručně, byť poněkud nejistě a roztřeseně, ostatní udělali pod protokol jen křížky.

Psaná podoba jmen se dokument od dokumentu různí. Někde nacházíme jméno Paul Popowicz, jindy Pál nebo Pavol Popovic, respektive Popovič, později také Popovich nebo Popovics, Mathias Komara bývá nazýván také Maciej Komar, vedle zápisů Jan Virosztek a Johann Virosztak figuruje také Wirostak. Pro úřady, které se poctivě snaží v celé záležitosti zorientovat, to bývá velmi matoucí.

Zmatek panuje už ohledně místa, odkud čtyři vystěhovalci pocházejí. Až do roku 1899 se obec jmenovala maďarsky Brutócz, poté, pořád ještě maďarsky, Szepesszentlörinc, německy Brutowetz, ale také Stenzelau nebo Stenzelhaus, přičemž slovenští vystěhovalci své rodiště nazývali Brutovce, Rusíni, již v osadě také žili, jí pak říkali Brutivcy. Tolik názvů pro jednu malou farnost čítající 150 obyvatel, převážně Slováků katolického vyznání. Bílý zděný kostelík s baňatou věžičkou pocházející z 1. poloviny 14. století je zasvěcený svatému Vavřinci, patronovi obce. Je tu několik pevných kamenných domů, ale většina obydlí je ze dřeva, jedná se spíše o chýše.

Mírné pahorky, louky, políčka. Sedláci v Brutovcích nežijí v chudobě, ale od brzkého rána do pozdního večera mají plné ruce práce: na poli, na záhoncích, na zahrádce, v lese, v chlévě s dobyt看kem se pracuje i v neděli a ve svátek. Typickým příkladem je rodina Pála Popovice, jednoho ze čtyř vystěhovalců, kteří byli v březnu 1888 dopadeni v blízkosti pruské hranice. Když přišel na svět, žili jeho rodiče — János Popovic a jeho žena Anna, rozená Milcsak — v domě jeho prarodičů. V domě s popisným číslem 65 byly dvě ložnice a jedna kuchyně, dva sklepy, dva chlévy a jeden mlat, dosta-

tek prostoru pro obě rodiny čítající celkem šest osob a dobytek. Pálův dědeček Mihály Popovic při sčítání v prosinci 1869 uvedl, že vlastní dva valachy, dva voly a jednu krávu uherské rasy, dále jednu švýcarskou krávu, deset ovcí obyčejných a dvě chovné a k tomu ještě dva osly — drůbež, husy a kachny se při sčítání udávat nemusí. Švýcarské krávy mají ve formuláři pro sčítání vyhrazenou speciální kolonku. Ty jsou totiž zvláštní tím, že dávají více mléka než ty uherské. Kdo měl v chlévě švýcarskou krávu, ten ve vesnici něco znamenal. Mihály Popovic vlastnil samozřejmě také pole, pastviny, louky, sad kolem domu, zahrádku — zkrátka velký majetek. S takto velkým hospodářstvím je ale spojená spousta práce.

A možná právě toto každodenní plahočení bylo důvodem, proč se osmnáctiletý Pál, kterému doma samozřejmě říkali slovensky Pavol, rozhodl spolu s ostatními sedláky a syny sedláků z vesnice odejít do Ameriky. Jako většina dětí Pavol musel už jako malý pomáhat v hospodářství. Už v pěti letech pásł kuřata a husy, později také prasata, od osmi let pak měl na starosti i krávy. Kuřata, husy a prasata pásł kolem domu, teprve s krávami se vydával na pastviny za vesnicí, takže celý den a někdy i vícero dní strávil mimo domov. To potom spával v provizorní

chatrči z klestí. Pomoc dětí na statku bývala přesně organizovaná, každé dítě mělo své povinnosti.

Je ale možné, že rozhodnutí, že Pavol půjde do Ameriky, aby tam vydělal pár dolarů, učinili jeho rodiče. S vidinou spousty rychle vydělaných peněz mířila do zámoří spousta vystěhovalců: zůstat pár let v zemi snů a pak se zase vrátit domů, za naspořené peníze si koupit pole, kus lesa nebo dobytek, vyplatit spoludědice nebo splatit dluhy a nedoplatky na daních. Právě ze Slovenska do Ameriky mířila za výdělkem spousta emigrantů, kteří měli v plánu zůstat jen dočasně. Ani Pavol Popovic a jeho kamarádi nehodlali v Americe zůstat navždy.

Kdo ale prosté hochy z Brutovců vůbec přivedl na myšlenku hledat štěstí v Americe? Slovenští sedláci a nádeníci na Spiši, stejně jako venkované ze sousední Haliče, byli převážně analfabeti. Ani Pavol Popovic a ostatní v tomto ohledu nejsou výjimkou. O Americe, zemi snů, se tedy nemohli dovědět z brožur nebo z novin. Důležitou roli ale sehrají dopisy vystěhovalců, kteří psát umí. Život v cizině líčí v lákavých barvách, tu a tam domů pošlou dokonce malý obnos, dolar nebo dva, přestože bankovky posílané v dopise lze snadno odcizit. Dopis pak vesničanům musel přečíst učitel nebo farář. Obyčejně začínaly pozdravením Pána Boha:

Pochválen buď Pan Ježíš Kristus a nejsvatější Panna Maria, Jeho Matka! Při čtení dopisu se často seběhla půlka vesnice, všichni jsou zvědaví, co jejich sousedé v daleké Americe zažívají.

Jeden starý vystěhovalec z Brutovců, katolický farář, ve Spojených státech amerických krátce před svojí smrtí vyprávěl, že do vesnice přijížděli agenti, kteří lidi lákali na cestu do Ameriky. To bylo na denním pořádku. I v ostatních spišských vesnicích se objevují cizí agenti a žasnoucím obyvatelům vyprávějí neuvěřitelné historky o bohatém světadílu, kde zlato leží na zemi. Stačí se prostě jen sklonit a zvednout je. Mazaní agenti jim rádi poradí, jak se do Ameriky dopravit — cestuje se tam lodí, která je prý větší než kostel v Brutovcích —, a protože má agent dobré srdce, rád přijme zálohu na lodní lístek, díky kterému mají místo na parníku do Ameriky rezervované.

Jakmile se však ve vsi objeví c. k. četníci, což se ale stává zřídka, agenti umlknou a tváří se jako neviňátka. Ocitli se tu náhodou, vesnicí pouze projíždějí. Vystěhovat se z rakousko-uherské monarchie sice zakázané nebylo, ale najímat vystěhovalce ano. Bylo trestné provozovat vystěhovalickou propagandu a bez povolení, tedy bez státní koncese, platil zákaz převážení vystěhovalců nebo prodej lodních

lístků. Obzvlášť tvrdě se pak trestalo, pokud někdo vesničany k vystěhování přemlouval či tento úmysl podporoval u mužů v bojeschopném věku, kteří nemohli předložit propouštěcí list z vojska. To pak bylo považováno za napomáhání k dezerci a následoval tvrdý trest. Pavola Popovice a Jana Viroszteka vojna teprve čekala, propouštěcí list tedy předložit nemohli.

Vše ukazuje na to, že Simon Herz oba mladé Slováky navedl, nebo dokonce přemluvil, aby se vojně vyhnuli. Tohoto vystěhovaleckého agenta mají haličské úřady ve svém hledáčku už dlouho. Nyní doufají, že by se jim konečně mohlo podařit něco mu dokázat. Okresní hejtman města Biła úřady v Osvětimi požádal, aby Herze v této záležitosti povolali k výslechu. „Dané osoby jsem jakožto agent s koncesí ve službách akciové společnosti Hamburg-Amerikanischen-Packetfahrt do Hamburku nepřepřavil, ani jim neprodal lodní lístky. Cestující, kteří si u mě zakoupí lodní lístky, bývají přepravováni železnicí, nikoliv vozy.“

Simon Herz v Osvětimi vede vystěhovaleckou agenturu patřící společnosti Hamburg-Amerika-Linie, firmu má ovšem pouze v pronájmu, je zapsaná na jméno jistého Josefa Klausnera z Brodů. V tomto východohaličském pohraničním městě

Klausner provozuje ještě druhou agenturu pro Cunard Steamship Company v Liverpoolu, v najímání vystěhovalců a s tím spojenými obchodními aktivitami je velmi činný. Také na něj mají úřady už delší dobu spadeno. Na předvolání okresního hejtmanství v Białe reagoval podrážděně.

C. k. místodržiteli ve Lvově zašle memorandum, ve kterém se pobouřeně ohrazuje proti všem výtkám. Klausner detailně uvádí, že c. k. místodržitelství mu udělilo koncesi, aby vystěhovalcům do Ameriky v Brodech prodával lodní lístky na Cunard Line a v Osvětimi lístky na Hamburg-Amerika-Linie. Při svých obchodech prý pokaždé s trapnou přesností dodržuje všechny platné předpisy. Přesto jej a jeho spolupracovníky závistivci pořád dokola očerňují. Dle svých slov dokonce ví, kdo za těmito udáními, jimiž úřady otravují, stojí: není to nikdo jiný než zástupci Bremer Norddeutsche Lloyd v Osvětimi. Příliš průhledná metoda, jak uškodit nenáviděné konkurenci. Klausnerovo memorandum je zařazeno do spisu, opis postoupen okresnímu hejtmanství v Białe. Akta případu nezvěstné čtveřice slovenských vystěhovalců jsou čím dál tlustší, přibývají další a další protokoly, Uhry a Halič v této věci hojně korespondují, je zahájeno pátrání, prováděny výsledky.

Čtyři slovenští mladíci o této aktivitě úřadů nemají tušení, už dávno se nacházejí v zemi, od níž si toho tolik slibují. Dne 1. dubna 1888, tedy pouhé čtyři dny poté, co je v blízkosti Starých Stawů zatkl četnictvo, už v Hamburku nastupují na palubu linkového parníku „Rugia“ provozovaného akciovou společností Hamburg-Amerikanische-Packetfahrt, krátce Hapag. Z Hamburku míří přes Le Havre do New Yorku. Cestují nejlevnější třídou v mezipalubí společně se čtyřmi dalšími muži z Brutovců, jejichž cesta do Hamburku proběhla bez potíží.

Dne 1. dubna 1888 tak do New Yorku doputuje osm prostých venkovanů: Mihály Popovic (39), Mihály Malinyak (33), Janko Hockicko (30), Mathias Komara (30), Pál Popovic (18), Jan Virosztek (16), Pál Korhnyak (16) a Jakob Komara (14). Není to ale jen touha odjet do Ameriky, která je spojuje. Mihály Popovic je mladším bratrem Pálova otce Jánose a dostal za úkol na svého osmnáctiletého synovce dohlédnout. Pálovi rodiče János a Anna Popovicovi jsou kmotry Pála Korhnyaka, ten je zase ze strany matky, rozené Hockicko, příbuzný s Jankem Hockickem. Ať už pokrevní příbuzní, sousedé nebo kamarádi, do Ameriky vyrazila skupina mužů, kteří se dobře znají.

Pro jejich rodnou vesnici je to bolestná ztráta, muže doma postrádají při práci, ti mladší z nich tam pak chybí jakožto potenciální ženiši, přestože rodičům a dívkám slíbili, že se vrátí. Muži se na dalekou cestu vydávají sami bez manželek, snoubenek a sester, ty zůstávají doma, na polích a záhoncích, u dobytka. V mezipalubí lodi „Rugia“ se mačkají téměř výhradně cestující mužského pohlaví, většinou z nich je mezi dvaceti až čtyřiceti lety, jsou to muži v nejlepším věku. Jen několik málo rodin s dětmi, dokonce s kojenci, se rozhodlo vážit tak dlouho cestu.

Mihály Popovic, narozený roku 1849, je z nich nejstarší. Uvážíme-li, jak je život sedláka tvrdý, je pak ve svých 39 letech na emigraci už poměrně starý. Doma v Brutovcích nechal ženu a koptu dětí. Je podruhé ženatý, jeho první žena, Maria Korhnyaková, roku 1884 zemřela v pouhých 31 letech, zůstaly po ní čtyři děti. Když zemřela, byly nejmladšímu synkovi teprve čtyři roky.

Právě to byl důvod, proč se Mihály Popovic znovu oženil, měsíc po její smrti. S druhou ženou Annou pak měl čtyři děti jménem Joannius, Georgius, Katherine a Agatha. Na to, že by Anna do Ameriky jela s ním, nebylo ani pomýšlení. Někdo se přece musí starat o hospodářství a dům

plný dětí. Mihályho otec byl jedním z nejbohatších sedláků v této vísce. Vedle velkého hospodářství provozoval taky šenk, ve kterém prodával smíšené zboží denní potřeby jako sůl, cukr nebo jehly, dále půjčoval peníze. Jako třetirozený ale Mihály nemohl počítat s žádným velkým dědictvím, statek vždy připadne nejstaršímu. Proto se nejspíš vydal do Ameriky: chtěl si vydělat peníze a v Brutovcích si koupit pole nebo pastviny.

V seznamu cestujících nenacházíme kolonku ohledně důvodu vystěhování, pouze nezbytné údaje: jméno, rok narození (přibližný), datum přijetí ve Spojených státech amerických, povolání. U všech osmi vystěhovalců, kteří do New Yorku přijeli lodí „Rugia“, stojí v kolonce *occupation: workman*, a to i u Jakoba Komary, přestože mu bylo teprve čtrnáct.

Workman — to musí obyčejným Slovákům znít báječně. Přitom ani jeden z nich dělníkem není, jsou to sedláci, synové sedláků, domkáři. Jejich snem ale není sedlačit, nechtějí se usadit někde v řídce osídlené oblasti a obdělávat tam kus půdy, který si za pár let levně odkoupí od státu. Nechtějí chovat skot ani ovce ani pěstovat kukuřici, ne, chtějí pracovat v továrně, v dolech, na stavbě železnice.

Hodně Slováků si najde práci v dolech a hutních závodech v Pensylvánii, kde dřou za nízkou mzdu

a v nebezpečných podmínkách. Bydlí v ohavných hromadných ubytovnách, pracují v temných dírách bez vzduchu, pracovní podmínky jsou tvrdé a často dochází k pracovním nehodám. Mzda za dvanáctihodinovou šichtu zpravidla bývá jeden dolar. To jim zpočátku v porovnání s tím, co vydělávali doma nebo jim podstrčili rodiče, připadá jako jmění. Cesta z Hamburku do New Yorku tehdy s lodním lístkem do mezipalubí stála kolem 34 dolarů.

S penězi se Mihály Popovic a jeho mladistvý doprovod doma v Brutovcích setkával jen zřídka. Sedláci bývají převážně samozásobitelé a skoro nic nekupují, někdy oblečení nebo boty v nejbližším větším městě nebo petrolej do lampy. Na vesnici, ale i na trhu v Levoči ještě všechno fungovalo na bázi směnného obchodu. Za kópu vajec po chvíli smlouvání šlo pořídit blůzu nebo stuhu.

Sní o lepším životě v Americe, o dobré mzdě, jsou připraveni tvrdě pracovat, to se doma naučili, chtějí peníze posílat rodině, a až pojedou zpátky domů do Brutovců, chtějí si přivézt pěknou sumičku, pořádné peníze, dolary, velké hezké bankovky. Šetří, ví, co chtějí. Kdo se práce nebojí, najde v Americe ulice dlážděné zlatem, vyprávěl jim kdysi agent, co přijel k nim do vsi. A na důkaz toho vylovil z kapsy pár zlatých mincí, to jejich omamné cinkání jim

učarovalo. Potom jim ukázal pár obrázků, na kterých byla loď, pyšně brázdící vlny oceánu, obrovské město plné vysokých domů, jaké mladíci z Brutovců ještě nikdy neviděli, taky obrovská továrna, před kterou stáli radostně vyhlížející dělníci.

Agent jim vyprávěl, že továrna patří jednomu slovenskému vystěhovalci, který do Ameriky odešel před pár lety. Znal dokonce jméno tohoto bohatého Slováka a přečetl jim úryvek z jeho dopisu, ve kterém psal o šťastné prozřetelnosti a Boží milosti, která ho do Ameriky přivedla.

Tyto kouzelné historky o Americe Simon Herz potvrdil, když jim za pruskou hranicí předával lodní lístky na cestu z Hamburku do New Yorku. Vřele mu děkovali a on si později bez jejich vědomí sám napsal a poslal děkovné dopisy podepsané jejich jménem. S pomocí těchto dopisů v Brutovcích a dalších vsích obývaných Slováky hodlal najímat další vystěhovalce. Jednoduchý a oblíbený trik vystěhovaleckých agentů.

Cestu Slováci zaplatili předem. Daný obnos rodiny daly horko těžko dohromady, v mnoha případech musely prodat pár kusů dobytka, pole, louku, možná si dokonce půjčit od nějakého bohatého sedláka, jako třeba Mihályho Popovice staršího. Za půjčku se navíc odváděly vysoké úroky, někteří

agentovi dokonce zaplatili pozemkem. Při loučení jejich rodiče a sourozenci mnohdy plakali. Když nastoupili do povozu spišského vozky, aby se vydali na dalekou cestu, kamarádi a známí jim záviděli. Při takové příležitosti se vesničané shromáždili na návsi před kostelem a mlčky pozorovali, jak se povoz rozjíždí.

V hloučku loučících se stála i sedmiletá Anna Pavliková.

Nesměle mává s očima upřenýma na Pavola Popovice, do kterého byla zamilovaná od chvíle, kdy s ní na loňském posvícení z legrace točil ve vzduchu a dal jí pus. Čtyři odvážní cestovatelé na povoze mávali a vykřikovali poslední pozdravy, dokud vesničané stojící před kostelem nezmizeli v dálce, pak přes sebe přehodili smrduté koňské houně a zaházeli se slámou. Louky a pole podél úzké, nezpevněné cesty ležely pod peřinami sněhu. Na podmítnutých polích na slunečné straně už pomalu prosvítala hnědá půda. Poslední, co parta z Brutovců ze své vsi zahlédla, byla baňatá věžička kostela svatého Vavřince.

